

خه ته نه کردن به شـوه یه کی بهرچاو که میگردوه ... شه ما ره ئووف

پـویسته گـانکاری له یاساکان بکـرت ، تابـتوانـرت به ته وای ئه و
دیاردیه بنـبـبـکـرت

به پـی ئه و ئامارانـه به ردهـستن، دیاردـه شـواندنـی ئه ندایـی مـینه
یان خه ته نه کردنـی ژنان به شـوه یه کی بهرچاو له کوردستان که میگردوه و
حکومت و رـکـخـراوه مه ده نیه کان هاوشانی یه کتر کار بـ نه هـشتنی
ئه و دیارده خراپ و ناشارستانییه ده کهن.

خه ته نه کردنـی مـینه دیارده یه کی له مـژینه ی کـمه گاکانه ، هـردوو
رـکـخـراوی ته ندروستی جیهانیی و رـکـخـراوی نه ته وه یه کـگرتوه کان بـ
مندایان (UNISEF) له ساـی 1997 به یان نامه یه کی هاوبه شیان له دژ
شـواندنـی ئه ندایـی مـینه ی ژنان ده رکردوو به تاوان دژ مـرـف
ناسانـدیـان. به پـی ئامارـکـ که له 2016 دا له لایـن رـکـخـراوی
ته ندروستی جیهانییه وه ئاماده کراوه نزیکه ی 200 ملیـن ژن به دهـست
شـواندنـی ئه ندایـی مـینه یانه وه ده ناـنـن ، عـراق و هـرـمـی
کوردستانیش له م دیارده یه بـبه ش نییه.

له ساـی 2004 رـکـخـراوی (وادی ئه ـمانـی) له میانـه ی سـردانی تیمـه
گهـ گهـکانیان بـ چه ند گوندـکی گهـرمیان بـ یان ده رکـهـوت که
ژماره یه کی زـر ژنانـی ئه و ناوچه یه ئه ندایـی مـینه یان شـو وـندراوه .
به پـی رایـرتی رـکـخـراوه که چاو پـکه وتـنیان له گهـ نزیکه ی 1500 ژن و
کچی ئه و ناوچانه کردوو، بـ یان ده رکـهـوت 907 ژن و کچیان روبهـوی
ئه و بارودـخـه ببـونه وه وواتر له به دوا دا چون لـکو مـینه وه یه کی
هاوشـوه له سـر هـمان دیارده له سنوری پارـزگای هـولـر ده رکـهـوت له
440 ژن 380 یان خه ته نه کراون! ئه مه ش رـژه یه کی ئـجـگار به رز بوو .

له هـرـمـی کوردستان ئه و زانیاریه مه ترسیدارانـه کاردانـه وه ی زـری
دهـسهـا تداران و رـکـخـراوه جیهانیی و ناوـخـیه کانـی به دوا ی خـیدا
هـنا، دوا ی ماوه یه کـ (ئهـنجـومهـنی باـای کاروباری خانمان) و
ژماره یه کی زـر رـکـخـراوی ژنان که وتـنه جوـه و کارکردن له سـر ئه و
پرسه، هـرچه ند ئاماری نوـ و ورد به ردهـست نییه، بهـام به قسه ی
رـکـخـراوه مه ده نیه کان و چالاکوانان، ئه و دیارده یه له م چه ند ساـهـی
دوایی له پاشه کـشه یه کی گهـوره دایه و که میگردوه.

دکتوره سه نا ره شید پسـپـری نه خـشه کانـی ژنان دهـت " خه ته نه کردنـی

مـینه دیاردهیهکی ناشارستانیهو ژیانی ژن دهخاته مهترسی گهورهوه ،
وا دهکات نهتوانـت سهرکهوتوو بـت له ژیانی هاوسهریدا ، چونکه
بـینی بهـشـك له کـئـندامی زاوژی ژن راستهوخو کار دهکاته سهر
ژیانی ، له لایهـك شیوهکی ناشیرین دهکات ، له لایهکی تریشهوه ههستی
سـکسی کهسهکه کهم دهکاتهوه ، ئهـمهـش دهـبـته هـی ئهـوهی هـهر
لهـسهرهـتای پـرـسـهـی هاوسهرگیریهوه پهـیوهـندیهـکانی نیوان ژن و مـرد
لاواز بکات، زـر جار کـئـتاییهکی جیابونهوه دهـبـت .

دکتـره سهـنا دهـشـبـت " بهـداخهوه چارهـسهری ئهـوتو بهـردهـست نیه تا
ئهـوانهـی خهـته کراون چارهـسهریان بـ بـکرـت، گرفتـی گهورهـش ئهـوهیه
زـرینهـی ئاـفرهـتان ناـتوانن گوزارشت لهـو تاوانه بکهـن که
بهـرانبهـریان ئهـنجام دراوه"

ن.ع ژنـکی جیابوهوه له مـردهـکی له سهرهـتای نهـوهـدهـکانی سهـدهـی
رابردوو لهـگهـ کچانی گهـهـکهـکیان خهـتهـنهـکراوهو کاریگهری خراپی
خستوو ته سهر ژیانی ، ئهـو بهـم شـوهیه دوا " تهـمهـنم نزیکهـی 12 سا
دهـبوو له مـاـكـكـانـیـان کردینهوه له بـنهـو ئاههنگ دهچوو ، ههـستمان
دهـکرد له ژورـکی بهـرانبهـرمان خهـکی تری لـیهـ، ئـمهـیان ریز کردبوو
ههر جارهو پهـکـمانیان دهـکرده ژوورهوه ، که چوومه ژوورهوه بینیم
ژنـکی پیر دانیشتوو ، دوان به توندی دهیان گرتین و ئهـویش کاری
خـی دهـکرد ، که تهـواو دهـبوین توانای رـکردنمان نهـبوو ئهـوهـنده
ماندویان دهـکردین و ئازاریان دهـداین "

ئهـو سهـبارهـت به کاریگهریهـکانی خهـتهـنهـکردنه که لهـسهر ژیانی گوتهـی
من لهـو تهـمهـنه منداـیه ههـستم به هیچ نهـدهـکرد ، بهـام که گهوره
بووم و هاوسهرگیریم کرد و تـکهـ به خهـكـبووم زانیم که من
جیاوازترم لهـوان و هـزی سیکسیم کهمه ، ههر ئهـوهـش وای کرد نـوانی
من و مـردهـکهـم پـر بـت له بـشـایی و هاوسهرگیریمان به جیابونهوه
کـئـتایـی هات .

س.ع ژنـکی خهـتهـنه کراوه ، تهـمهـنی له نیوان 50 - 60 دهـبـت ، ئهـو
به سوعبهـتهـوه باسی خهـتهـنهـکردنی خـی بـ کردین و سور بوو لهـسهر
ئهـوهی که ئهـو کلتوره دهـبـت بهـردهـوام بـت ، ئهـو دهـبـت "من له پـلی
3ی ناوهـندی بووم ههـموومانیان کـکردهوه و نزیکهـی چل منداـیه دهـبووین
، ههـموومانیان لهـماـ دراوسـیهـك کوکردهوه ، دهـرگاـهـشیان داخست تا
کهـس رانهـکات ، ههـموومانیان خهـتهـکرد ، زیـهـو گریانـی منداـیه ئهـو
ناوهـی گرتبوو ، ههـبوو رای دهـکرد و دهیان هـنـایهـوه ، به بیرم دـ
خوشـکـکم ههـرچهن ههـوـیان لهـگهـدا نهـهات ، بایم زـری لـدا سودی
نهـبوو ههر نهـهات "

ئهـو به سوربونهوه لهـسهر دیارده که گوتهـی " ئهـوه عادهـتـکی

کښمه لایه تیهو شتلی کی باشه ده بل هه موو کچلک بلی بکړت ، من خلم له سا لانی نه وه ده کان له نه خلیخانه یه کی هه ولر کچه کی خلمم خه ته نه کرد ، هیوادارم نهو که لتوره هه ر بم لنت و رلی ل بگیریٔ

له یلا نه حمده والی کارمه ندی تیمی گهران له رلکخراوی وادی نه لمانی وتی ” رلکخراوه که مان سا لی 2004 یه کهم رلژی شواندنی نه ندایم مینه ی بلاو کرده وه ، هه ر نهو کات که مپینلکمان راگه یاند دژ به دیارده که و تا نلستاش به رده و امین ” له یلا ده لنت ” خلیشه ختانه ناماری نولی نلکه نهو روون ده که نه وه که دیارده که به لژی یه کی به رچاو که می کردو وه ، نه وه ش ده که نلنته وه بل وشیاربونه وهی کومه لگا ، که به شلی کی ده که نلنته وه بل چالاکی رلکخراوه کانی کښمه لگای مه دنی له هلیشیری ته ندروستی تا ده گاته هلیشیری یاسایی به شلی وه کی گشتیٔ

له یلا باسی نامارو زانیاری نولی رلکخراوه که یانی کرد ” نلکه له سا لی رابردو بل ماوهی 10 مانگ له کوکردنه وهی زانیاری، شلوازی کی نولمان پهیره و کرد، نهویش نه وه یه که ژنانی به ته مهن یان نه وانه ی له رابردو به و دیارده یه دا تلپه لپون نه مانخته ناو نامارو زانیاری به وه ، به لکو له مندا لی ساواوه تا 14 سا لیمان وه رگرت، دوی وه رگرتنی زانیاریه کان بلمان ده رکوت که مترین دیارده که به شلی وه کی زلر که میکردو وه ، به پلی نه وهی بینیمان زلر به ی نه وانه ی پلشتر واقع تا ه تلپه لپون نایانه وی نه وه کانیا ن توندوتیژیان به رانبر بکړت ” نهو ده شلنت ” له ئیداره ی گهر میان دیارده که ته و او که مبل ته وه ، نهو رلژی یه زلر که مبل ته وه ، به پلی نامارو زانیاری نلکه که کراوه له ته مهنی یه ک سا لپیه وه تا 25 سا لی ده رکوتو وه ته نها له 5% ژنان یان کچان به رامبه ریان کراوه ”

بل دنیا بوون له و زانیاری و به راورد کردنی نامارو زانیاریه کان، چوپنه لای نه نجومه نی با لای خانمان که فرمانگه یه کی تایبته به داکلی کی کردن له ژنان-ه له حکومتی هه رلی می کورستان، ده رکوت ناماره کان له یه کتری به وه نزیکن. پهروین حه سن نه ندایم نه نجومه نی با لای کاروباری خانمان پلی وتین ” نلکه له سا لی 2015 به هاوکاری هه ردو رلکخراوی یونسف و هارتلاند که رلکخراو لکی تایبه تمه نده ، نامارو لکلک لینه وه یه کی وردمان کرد که شش هزار کچ و ژن وه رگریان و له 2016 ته و او بوو، له کل تاییدا ده رکوت که رلژی شواندنی نه ندایم مینه ی نافرته زلر که میکردو وه ”

نهو لپرسراوهی نه نجومه نی با لای خانمان وتی ” به شداربوان له ته مهنی 4 سا بل 14 سا لی بوون، جگه له وهی که روپلی وی دایکانی شمان

وهرده گرت تا بزانی جیاوازی نیوان ئهوان و کچهکانیان چهنده تا بمان ده رکهوت دیارده که زیادی کردووہ یان که می کردووہ. له کتاییدا ده رکهوت دیارده که زکر که می کردووہ، واته جیاوازییه کی ئجگار زکر له نوان ئامارو زانیارییهکانی پشوو ئستادا ههیه.

لککینهوه کهی ئه نجومه نی باای خانمان به نامیلکهیه که له ژکر ناوی (پوختهی راپرتی روپوی رژی بای او خهته نه کردنی مینه له ههرمی کوردستان - عراق 2015-2016 بای و کراوه تهوه، تیدا هاتووہ له نوان ئه و ژنانهی زانیارییان لوه رگیراوه 44,8% خهته نه کراون، له بهرانه ردا کچ و نهوهکانیان که زانیاریان لی وهرگیراوه رژی خهته نه کردنیان 10,7% ه، ئمه ئهوه ده گهیه نکت که مترین رژی دیارده که گواستراوه تهوه ب نهوهکان.

له لککینهوه کهدا جیا له وهرگرتنی داتای دروست، بهراوردیشکراوه له نوان دایکان و کچان، واتا له بهدواداچونه کهدا لککینهوه له گه ههر دوکیاندا کراوه، له لایه که ژنانهی به ته مهن، واته ئهوانه وهرگیراوه که له رابردوو کراون، هاوکات ئه و کچانهش که ته مهنیان له 4 - 14 سایه، بهم شیوهیهی خواره وهیه:

پارزگای سلمانی 60,3% دایکان و ژنانهی به ته مهن به خهته نه کردندا تپه یون، بهام 11,8% نهوهکانیان خهته نه کراون.

پارزگای هه بهجه 40,0% دایکان و ژنانهی به ته مهن خهته نه کردندا تپه یون بهام 1,1% نهوهکانیان خهته نه کراون.

پارزگای ههول 67,6% دایکان و ژنانهی به ته مهن خهته نه کردندا تپه یون، بهام 16,7% نهوهکانیان خهته نه کراون.

له پارزگای دهک 7,4% دایکان و ژنانهی به ته مهن خهته نه کردندا تپه یون بهام 4,1% نهوهکانیان خهته نه کراون.

ب روبه وبونهوه و هه و دان ب نه هشتنی ئه و دیاردهیه ههم حکومت و هه میش رکخراوه نوده و تهیهکان وهک خیان ده مین نهوه ستاون، ئه نجومه نی باای خانمان له گه رکخراوی سندوقی نه ته وهیه کگرتوهکان ب دانیشتهوان UNFPA کار له سهر بنب کردنی دیارده که ده کهن. پسپاری تایبه ته ندیان هئاوه و بهردهوام ده بن له هه وکانیان.

له پاا گرتی کمه یه تیدا هاوکات، بهشک له دهزگاکی حکومت و رکخراوهکانی کمه یه مه ده نی گلهیان له یاسا و کارا کردنی یاساکان ههیه، که نهیتوانیوه ببته رگرو له مپهر له بهردهم ئه و دیارده خراپه.

پهروین هه سه ن ئه ندای ئه نجومه نی باای کاروباری خانمان گلهیی هه بوو، ئه و گوتی "گرتی گه وره ی یاساکه ئه وهیه تاوانی

خه ته نه کردنی نه کردووه ته مافی گشتیی، بـیه ده بی ئه و کهسهی تاوانی به رانبر کراوه سکاـا بکات یاخود کهسـک له خـزانه کهی سکاـا بکات، که ئه مه زـر قورسه کهسه که خـی بتوانی ئه و کاره بکات. یاخود زـر جار خودی خیزانه که خـی ئه و توندوتیژییه کردووه و بهشـکه له تاوانه که، ئیتر چـن ده چـته دادگا و سکاـا تومار ده کات؟! بـیه ئـمه وهك ئه نجومه نی خانمان داوامان کردووه که یاساکه ههموار بکـرـته وه، یاخود یاسایه کی نوـی تایبته به و دیارده یه دهر بکـرـت، بـ ئه مهش دیسان ئـمه به پرـژه کارمان له سهر کردووه ”

رازاو محمد چالاکوانی بواری ژنان و ئه ندای پـشوی پهرله مانی کوردستان لیژنه ی بهرگری له مافی ئافرهت له خوـی سـیه می پهرله مانی کوردستان، ئه و خوله ی که یاسای بهرنگاربوونه وهی توندوتیژی خـزانی تیا نوسراوه ته وه دهـت “خه ته نه کردنی مـینه دیارده یه کی زهق بوو، ئه م دیارده یه و ته وای دیارده کانی تر له پرـژه یاسای (توندوتیژی دژ به ژنان) کـکرایه وه، دواتر که له لایه ن لیژنه ی بهرگری له مافی ژنان و لیژنه ی کار و باری کـمهـایه تی پهرله مان کاری تـداکرا ، گه شتینه ئه و دهرئه نجامه ی که بهـی ئه وهی توندوتیژییه کان له چوارچـوهی بواری کـمهـایه تی و خیزانن، پرـژه که بگـدرـت بـ (بهرنگاربوونه وهی توندوتیژی خـزانی) و له ساـی 2011 بوو به یاسا

“

رازاو پسـره له یاسای باری کهسـتی به گله ییه وه گوتی ” یاساکه که موکورتی زـری تـدایه و دهـبـ دهستکاری بکـرـت، لایه ن هه یه پـی وایه دهـبـت ئه و یاسایه نهـمـندـت و یاسایه کی نوـ دابنـرـت، ئه مهش بـته ترسـکی گه وره له بهرده مماندا. ده ترسین به دیلی باش نه بـت، بـیه له دوـیاندا ماوینه ته وه ” . ئه و گله یی له دهسهـاتی جـبهـکردن هه بوو ” له سهره تاوه لایه نی جیه جیکار که مته ر خه مبووه له جیه جـکردنی برگه و ماده کانی قانونه که، بهـام دواتر له سهر داوای پهرله مان کارا کرایه وه”

به قسه ی زانایانی ئاینی ئیسلام، ههچ پاـپشتیهک یان دهـقـکی ئاینی نییه رـ بهم دیارده خراپه بدات. بهـکو بهشـکی زـر له زانایانی ئاینی خـیان شانه شانی رـکخراوه کان به شداربوون له رـشـبیرکردنی کـمهـگا دژ به دیارده که، وهك چـن مامـستایه کی ئاینی ئیسلام پـمان دهـت ئه وهی زانست دهریخات زیانی بـ مرـق هه یه ئاین دژی ده وهستـته وه.

مهـلا ئیدریس ژاـهـیی مامـستای ئاینی و بهرپرسی ئه و قافی گهرمیان دهـت ” له کاتی خـیدا عورف و عادهت هه بوو بووه له ههـندـک له

والتانی روزھەتاتی ناوھەست ، بەھام فەتوای ئایینی پیروزی ئیسلام
بەپێی سەردەم و قەناغەکان گۆواھ، ئایینی ئیسلامیش لەسەر
بەرژەوێندی مروف بێناکراوێ. ھەرشتیک دژی مروف بیت ئەو ئایینی
ئیسلام دژی دەووستیتەو، بێیە دێگرانی کە زۆر جار خەتەنەکردنی
مێنە دراوێتە پا ئایینی ئیسلام، لە کاتێکدا جگە لە عادی
کەمەگا هیچی دیکە نەبوو ”